

SZENTIVÁNYI LAJOS GRAFIKÁIRÓL

Mikor 1955-ben a Derkovits-teremben rendezett kiállításán egyik festőtárs a megkérdezte: rajzból miért csak néhányat állított ki, azt válaszolta: „sok rajzot csinálók, de mint önálló grafikai művek, csak ritkán okoznak teljes művészi kielégülést!” – E fel fogásban rejő egyoldalúságra nem nehéz rámutatni, a későbbiek során még vissza is térek rá, de ugyanakkor a benne megnyilatkozó színvonaligényt is észre kell venni. A mag szempontjából mindenetre igaza volt, mert ha végigtekintünk grafikai munkásságán, egyrészt a szabad grafikai lapokon, másrészt irodalmi vonatkozású illusztrációin, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy főleg a franciaországi tartózkodása alatt született vonalas és lavírozott turaszjaitól kezdve a legutóbbi (1967-ben készült) illusztrációig valamennyi az alkotó szemlélet egységére utal, amelyben soha nem vált ketté a grafikusú és a festői látásmód. Azok, akik a grafikából a festői elemeket mint nem odavalókat számúzik, aligha örülnek a pozitív jellegű megállapításnak, azok viszont, akik a grafikát és a festészetet nem vágják két, egymásra idegenül tekintő féltekére, örömmel telnek el Szentiványi festői fogantatású grafikai munkáinak láttán.

Rembrandtnál sem válik külön festővé és külön grafikusává az, ami festmény, illetve grafika. Rézkarcai is a festői látás gyümölcsei, a villogó fehérek, a távolat különböző fokozatai, a háttér mélységképzései szinte dinamikus erejű festményekké avatják grafikai. Így ugyancsak Szentiványi rajzművészetével is. Idevágó művei nem „csak” grafikai, a szó kicsinyítő értelmében, azaz nem ismerik azt a szigorúan elhatárolt, akadémikus dogmákra épülő grafikai ábrázolásmódot, amely a festői látásnak semmiféle engedelményt nem hajlandó tenni. Egyetlen műfaj sem lehet annyira zárt és szuverén, hogy magától tegye függővé, érvényesíthet-e a festői grafikai látásmódot, a grafikus pedig festőit.

Szentiványi a képzőművészeti kifejezésben külön megköttöttséget sohasem ismert el maga fölött, még a legnehezebb 1950 körül esztendőiben sem. A grafikat azért is kedvelte, mert arra sohasem nehezedett úgy a látvány összetettsége (színviszonylatok, valós, kolorit, a szín, tér, forma problémái, ezek szerves kapcsolata és rendezése), tehát a látvány összességére úgy, mint a festészetre. Ezért az emberi tartalmakat és a főmórlú képzeteket is szabadabban fejezhette ki. Ezen a területen nem kellett annyira igazodni a terhelő igényekhez, sőt, a grafikában még a tudat alatt sem volt szükség ilyen mérvű igazodásra. Ahogy 1958-ban írta a Műteremben: „Jelenleg a grafikánk képes a legjobban mutatni a fejlődés perspektíváját. Véleményem szerint kevesebb sorvadt elem gátolja a kifejezést, mint például a festészetünkben. . . Korunk, mint minden nagy korszak, megkívánja – mégpedig joggal –, hogy gondolatait, eszméit megörökítse lássa a művészetben. De amíg festészetünket a gondolati kifejezés szempontjából olyan sorvadt doktrínák korlátozzák, mint a természeti optika . . . grafikánkat ilyen hagyományok nem terhelik, és ezért fiatalabb. Ha festészetünket fel tudjuk szabadítani az indokolatlan járom alól és közelebb jutunk az emberi tartalomhoz, és egyben új kompozíciós szerkezeteket hozunk létre: nagy korszak előtt állunk”.

Grafikánk fejlődése az azóta eltelt években is előnyösebb helyzetet élvezett, mint a festészet, bár az utóbbiban is jelentős eredményt tapasztalható az „doktrínák” és „jármok” alól való felszabadulásban és új kompozíciós szerkezetek kialakításában. A grafika virágzásában az érdem nemcsak maguké a grafikusoké. Festőink, sőt szobrászaink között is számosan igen figyelemreméltó

grafikai életművet alkottak, s közöttük Szentiványi idevágó munkássága megítélésünk szerint ugyancsak az élvonalba tartozik.

Ebben a műfaj bizonyos adottságai is előnyt jelentettek a festészetrel szemben. Legalább is Szentiványi így gondolta. A grafikában valóban nem annyira fölírunk (és meghökkenünk) a szabad asszociációk, s ennnyivel a grafika kifejező területe kötöttségül mentesebb.

Szabad grafikai munkáinak a tájélmények és az enteriőrök alkotják a zömét. Szeretettel rajzol olyan kompozíciókat, amelyekben állatok is szerepelnek juttatnak, emberekkel vagy nélkülük (Macska, Lovak, emberek, Istállóban, „Gyuri”, Lovak). A természeti motívumok (dombok, fák, bokrok, szőlők, nádasok, vizek) magától értetődő alkotóelemei tájuk s róraljainak, az ember csak ritkán hiányzik. (Domboldal, Couchaveny táj.)

Különös szeretettel rajzolta a Balaton-part világát, a gyümölcsösöket, a szőlőtereket, a vödörös-puttonyos szüretelőket, az őz áldását szállító fogatokat, a pincék körül tereferelő embereket. (Szőlő Balatonfűréden, Szüretelő asszonyok, Szüretelők Balatonfűréden.) Fűrdőzőkkel is számos rajzban örökített meg (Fűrdőzők). Tisza-parti jelenetekkel is találkozunk (Tutajosok).

Ipari témájú rajzai munkásokat és munkafolyamatokat ábrázolnak (Csillét tolók). – Az építkezés éppúgy kedvelt területe, akárcsak a szüret. Az építészter körébb vett rajzait az ostrom utáni főváros újjáépítése illette, később pedig helyszíni tanulmányok Dunaújvárosban. Számszáma készültek ilyen rajzai, amelyek az építkezés folyamatának egy-egy szakaszát rögzítették. E lapokon építőkkel, gépekkel, közlekedési eszközökkel találkozunk (Dunaújvárosi jegyzetek). Főleg a szabadterei jeleneteket rajzolta szívesen.

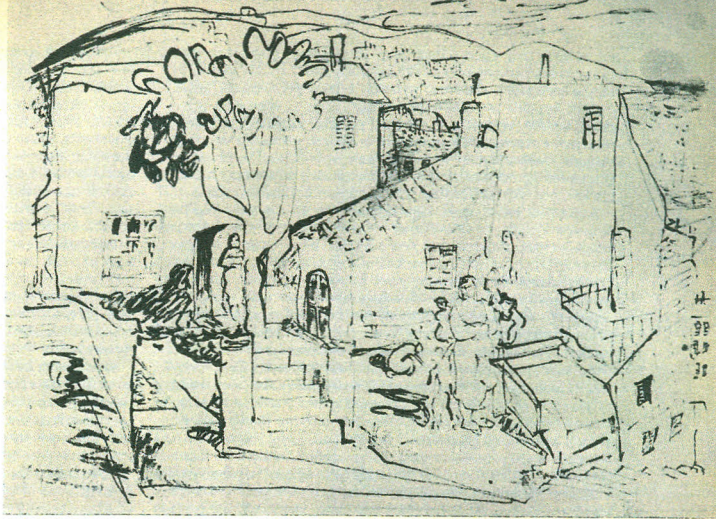
A csendélet műfajával aránylag ritkán találkozunk Szentiványi grafikai között. *Poharas csendélete* tusrajz, erős kontúrokkal hangsúlyozott motívumokkal, amelyek azonban mégis annyira elvonatnak, hogy a kép leírása, a tárgyi eszközök felismerése már-már lehetetlen. Késégtelen azonban, hogy éppen ez a műve bizonyítja, mily messzire jutott a természetvilág ábrázolásból, ahol festészetben is volt egy időszakra, amikor eljutott az absztrakció innensz határáig.

Enteriőri között sorozatokkal találkozunk (Apassionáta, a feleségéről, főleg Párizsban készült tollrajzokkal. Ūlő nő I. II.). – Kedvelt témája a szobasorok papírkosárral, macskával, ilyenekből Párizsban rajzolt sokat. Lavírozott tussal is számos enteriőr született, közöttük több 1–2 alakos kompozíció. (Zongoránál, 1947.)

A család ugyancsak számos grafikai kompozíciója illette. Tollrajzok és lavírozott turaszok váltogatják egymást itt is az „Ánya gyermekével”, remek rögtönzés egy levélén. Ánya gyakran jelenik meg rajzaiban (Csilla anyjával). Ezen a rajzán az éiben tartott gyermek néz szembe az anyjával, a teljesen zárt kompozícióban, melyben a forma és a tónusok harmóniája tökéletes.

Figurális tematikájú rajzai mint tanulmányok születtek készülő nagyobb művekhez és típusgazdaságának bizonyítékai. *Lányok feje* kidobott kartonjának szemérlő megmentett maradéka, úgy-szintén a *Női fej* és *Picassó* ábrázoló rajz is. A fekete-fehér árnyalatokkal készült fejlődés *Lány*-a (1954) festményeszerű hatást kelt.

Szentiványi a teljesen lemezenített vonalábrázolást nem kedvelte. Az 1950-es évek könyveiben megjelent, az akkori mostoha kiadói viszonyok között született gyenge nívójú vonalas grafikai joggal keltek benne csomórt. De a grafikával való kapcsolata sohasem lazult, legalábbis alkotó ereje teljében magától értetődően

éte ki benne festményeket előkészítő, a képen is érvényesülő, de ettől függetlenül is kifejezést kereső, grafikusai hajlamát.

Vonalas rajzai közül a *Fésűkhöd* Párizsban készült sorozat tagja, a vonalak finom, japános ereszkedésével. A *Férfi karddal* a Hamlethez készült. Remek kompozíciók a *Kofa* (1947) és a *MÉMOSZ* képekhez készült vonalas tusrajzai.

Falképekhez készült kartonjai szinte kivétel nélkül elpusztultak, részben a kivitelzés során, ellenkező esetben pedig nemtörődomsége miatt. Megmaradtak viszont az Atomfizikai Kutató Intézet számára készített falképtervek rajzai, amelyeket szintén az artisztikus vonalvezetés és a formák átszellemültsége jellemez. A sokszorosított grafikát nem érezte közel magához, nem is karcolt lemezre, a *Vajdahajnyad* c. rézkarcolt is tulajdonképpen csak előrajzolta, a karcolást Zugor Sándor végezte.

Szentiványi már az 1945 utáni években foglalkozott *könyvgrafikával*. Néhány könyvburkolót készített, anélkül azonban, hogy hosszú évekig tehetszágának megfelelő feladathoz jutott volna. 1958-tól kezdve azonban klasszikus magyar versekhez készített grafikai szakmai körökben és a közönségben is feltűnést és elismerést keltek. E tónusos és lavírozott rajzok minden esetben festői szemlélettel készültek, a tartalmi motívumok is a festőségen keresztül éltetik a hangulati látomásra épült illusztrációkat. Szinte virtusból olyan verseket vállalt illusztrálásra, amelyekről a meghívott grafikusok a pályázaton vizsgolyogtak és a feladat elől kitértek. Szentiványi nem kerülte el az olyan motívumokat, mint a virágzó gyümölcsfák, holdvilágos ablak, balatoni naplemente, pirkadó hajnal, szoptató macska, bizonyítva azt, hogy nem a témában van a giccs. Ahogy nem abban székelt a remekmű sem, hanem a szemléletben, amely az alkotásban kifejeződik, s ahogyan a művészi gondolat a műben testesíti őt. Örömmel kapott tehát az illusztrációs műfajban megbízson, márcsak azért is, mert a klasszikusok közel álltak hozzá. Tudása volt a biztosíték, hogy a legnehezebbel is megküzdjön, gazdag alakító találékonyságát nem riadt vissza a feladattól. Gyermekkora óta alakultak benne a versek érzelmi és intellektuális mondanivalói. Ha eljött az alkalom az alkotásra — s ezt jelentették a Petőfi Irodalmi Múzeum felkérésére vállalt vers-illusztrációk —, akkor csak fel kellett nyitni a lélek zárját, hogy a lélekben kész képek kivetüljenek a papírra. Pedig különböző korokban született verseket kellett a képzőművészet mai nyelvén kifejezni úgy, hogy azért a saját koruk hangulata is megelevenedjék. Ezek között az illusztrációk között Vörösmarty-hoz (A vén cigány) és a Petőfihez (Egy gondolat bánt engemet) készült mutatják, milyen szokatlanul erős expresszivitásra képes Szentiványi, ha a vállalt feladat erre lehetőséget nyújt neki. Ha viszont

a költemény klasszikus nyugodtságú hangnemet kívánt, az irodalmi mű tisztá képzőművészeti értelmezése ez esetben is hiánytalanul sikerült.

Szentiványi az alábbi versekhez készített illusztrációt a Petőfi Múzeum számára: Balassi Bálinttól a Borivóknak való-hoz, Csokonai Vitéz Mihálytól a Magánossághoz, A reményhez, Vörösmarty Mihálytól A vén cigányhoz, valamint a Csongor és Tündéből az Éj monológjához. Petőfinék három versét illusztrálta: A vasúton-t, az Egy gondolat bánt engemet címűt és a Szeptember végén-t. Arany János kedvenc költője, ennek ellenére csak az Őszel című versét illusztrálhatta, mert csak erre az egyre kapott megbízást. Vajda János: Hűsz év múlva és Juhász Gyula: Nyár c. Anna-verse zárja le az illusztrált költemények sorát, noha a megbízás időrendjében a Hűsz év múlva című volt az első. Mindmégannyinál archaizálástól mentesen formálta meg a klasszikus mondanivalót. Munka közben több változat született, köztük sok egymással értékben egyenrangú lap.

A költemények közül a *Nyár* című állította legnehezebb feladat elé. A nappal és az éjszaka ellentétét kellett illusztrálnia, amit külön-különálló területre nem lehetett felbontani. Az elmúlás gondolata, a távoli kedves felmerülő képe (Anna-versről van szó), látomás és valóság keveredése, mindmégannyi, sokszor használt motívum (hulló falevelek) — de csak annál inkább fokozták a művészi kedvét a munkához.

A versillusztrációk közül A reményhez, a Szeptember végén és a Nyár színezett tusrasz.

Sorozat lett *Timár Máté: Hajnal hasad, fényes csillag ragyog* c. regényéhez rajzolt illusztrációból (1960). E rajzok, sajnos, nem egészen a művész szándéka szerint készültek. A munkát — az idő rövidsége miatt — elkezdte, míg mielőtt kezébe kapta volna a megbízást. Az első rajzokban még korlátozás nélkül érvényesült elgondolása, a továbbiak során azonban a kiadó nyomdai-technikai okokra hivatkozva, nem akart tónusos, csak vonalas rajzokat elfogadni. Szerencsére az író és a szerkesztő ragaszkodott a tónusos megoldáshoz, azonban ennek ellenére is csökkenteni kellett a még hátralevő rajzokban az árnyalatokat. Utólag kiderült, mily felesleges és káros kívánság volt ez, mert a nyomda az első lapok különböző mélységű tónusait hibátlanul nyomta ki. Így is azon évek egyik legértékesebb illusztrációs sorozata született meg. Az alföldi falusi élet szegénységét, társadalmi viszonyait kellett visszaadni a képekben, s Szentiványi lirizmusa szerencsésen találkozott az író erős valóságsszemléletével, annak festői nyelvvel. A képeken a lélekrajz az uralkodó. A művész belülről élte át az egyszerű emberek gondjait, örömeit, a festőség eszközei-

vel mutatva meg a grafikában, hogy az agrárproletár élete is telve mély, emberi érzésekkel és lelki finomságokkal, a cella rabjái, az otthon melegében sütkérező gyereke, a feleségét eltemető férfit, a sirtól hazafelé tartó kísérőké éppígy, mint az ellenséges sebesültet szállító katonáké, a citeráját pengető csipőfíccimas lányé. Nemcsak a regényalakok mozognak a típusok változatos és széles skáláján, hanem Szentiványi invenciója is fölaltalta magát a regény látszólag töle messzirelló paraszt-proletar világában. A műkritika nem alap nélkül magasztalta ezeket az illusztrációkat.

Külön kell szólnunk Krúdy illusztrációiról is. Annnyival inkább, mert bár Krúdy — Mikszáth-tal és Tamásival együtt — kedvenc írói közé tartozik, mégsem érezte magát illusztrálására annyira alkalmasnak, mint az említett költeményekére. És mégis, az Ál-Petőfi *Amanda*-jában olyan spanyol szépséget mintázott, ami vérbeli spanyol művészeknek is becsületére vált volna. Krúdy jellemezte így várpalotai nagyanyját, Radics Máriát, akit *Amanda* néven szerepeltet az Ál-Petőfiben: „szép volt, mint Spanyolország”. Ez a vissza-visszatérő hasonlat visszhangzott a művészen s vezette a sorozatrá bővíülő *Amanda*-változatok alkotása közben. Izgalmas követni, hogyan alakult ki végül is az alak, a törékeny, az álmódózó, a krinolinós báli változatokat át a határozott, energikus alakig, akiben valóban fel lehetett ismerni Radics Máriát. Eleinte vonalas elképzelésekkel találkozunk, hogy fokozatosan a lavrozás vegye át a főszerepet, s hogy végül a fekete-fehér ellen-tétei az alak lélektani lényegének megfelelően váljanak uralkodókká.

Krúdy Várpalotán játszódo írásai számos tájképi rajzra ihlettek Szentiványit, aki a helyszínen szerzett természeti élmények alapján örökítette meg a város környéki dombokat, szőlőket, csöndes pinókat. Mindegyik egy-egy finomhangú költemény. Mint illusztrációk s mint önálló grafikai egyaránt a legérzékenyebb Szentiványi rajzok közé tartoznak.

Külföldi irodalmi emlékek is foglalkoztatták. Withmant nagyon szerette, hatása alatt született néhány tollrajza. Egy Hamlet figurája vonalrajzosan, Hemingway: Öreg halász-a viszont akvarellszerűen készült.

Szentiványi, noha maga nem lehetett aktív sportoló, ennek számos ágaého meleg kapcsolatok fűltek és több művéhez merítette tematikáját erről a területről. Főleg nagyobb falkeperveire, azonban az elkészült rajzok zöme — mint már mondtam — megsemmisült. Ami megmaradt, alapos megfigyelőkészségről épp úgy tanúskodik, mint a kidolgozás részletességéről és gondosságáról (Labdázó lány és a csak fényképről ismert Rőplabdázók). Az egyes sportágak iránti érdeklődése miatt nem érte hát váratlanul, amikor egy sporttörténeti munka illusztrálására kapott megbízást. Ennek folyán készült 1966 őszén egy 12 lavrozott ruszrajból álló sorozat. Különböző sportágakból választotta a jeleneteket, s festői szemléletet mindegyikben érvényesítette. Aki azt gondolja, hogy ez a felfogás a jelenetek realizitikus rögzítésére kevésbé alkalmas, ugyancsak téved. Ezzel az ábrázolási móddal talán egy-egy jellemző pillanat nem rögzíthető olyan pontosan, mint a filmfelvétel géppel, de a művészi megörökítéstől nem is ezt várjuk. Ezek a „rajzok” is arra utalnak, hogy a grafikai kifejezés skálája kimeríthetetlen.

Szentiványit az emberi figurák, arckok, félalakok már a falkepek és az illusztrációk miatt is vonzották. Karakterisztikumuk nem közismert típusok külső jellemzőinek felidézésében nyilvánul, hanem az egyéniség lélekrajzának kifejezésében (*Amanda*, a Timár-sorozat, Kucsás parasztféj Krúdyhoz). Típusai érzelmi telítettségükkel fokozzák grafikáinak meleg hangulatát. Embereinek lelki-világa inkább elégikus, vidám embereket sehol sem látunk. Az örömet, ennek kitörő megnyilatkozásait nem ismeri, ahogy távol áll tőle — grafikáin — a kétségbeesés, a tragikum kifejezése is.

Szentiványi grafikai szerves tartozékai és nem külön járulékaik életművének. Nem valamiféle ráadás, ami azért keletkezett, mert meg akarta mutatni: ura a grafikának is, hanem éppoly magától értetődően születtek, mint egyéb alkotásai. Így s ebből a szempontból nézzük grafikaiit, mint a festődés fekete-fehér termékeit, amelyeket bizonyára a műtérő közönség is grafikákn elvonálaban tartana számon, ha egy nagyszabású kiállításon megismerkedhetne velük.

Szaj Rezso

Szentiványi Lajos: Szüret. Balatonfüred – Vendanges. Balatonfüred – Сбор винограда. Балатонфюред

